

ΟΥΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Δρ Λία Καρίμαλη

Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών (ΙΤΕ),

Εργαστήριο Γεωφυσικής-Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαιοπεριβάλλοντος

Από την εποχή που ο Χρήστος Τσουντας δημοσίευσε τα αποτελέσματα των ερευνών του στις δύο νεολιθικές ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου (1908), η Νεολιθική εποχή εντάχθηκε στον κυρίως κορμό της αιγαιακής προϊστορίας. Ωστόσο, διαχρονικά, η πρόσληψη της Νεολιθικής από τους ερευνητές της δεν ήταν ούτε ομοιόμορφη ούτε ενιαία. Καθώς η κατανόηση κάθε πολιτισμικής εποχής και τα συνεπακόλουθα ερωτήματα που την αφορούν απορρέουν από την ευρύτερη προβληματική που θέτει το επιστημολογικό πλαίσιο της εποχής στην οποία ανήκει το υποκείμενο-αρχαιολόγος-μελετητής, οδηγούμαστε εύκολα στη διαπίστωση ότι η πολιτιστική φυσιογνωμία της Νεολιθικής παρουσίασε διακυμάνσεις στο χρόνο – διακυμάνσεις που δεν ήταν ανεξάρτητες από την ίδια τη φύση της ερμηνευτικής διαδικασίας. Οι διαφορετικές δε αναγνώσεις της Νεολιθικής που επιχειρήθηκαν κατά καιρούς ακολούθησαν κατά γράμμα τις ευρύτερες εξελίξεις στο χώρο της επιστημολογίας και της θεωρίας της αρχαιολογίας, ορίζοντας κάθε φορά νέες μεθόδους και νέα θεματικά πεδία προς διερεύνηση. Δεδομένης δε της συνάρτησης μεταξύ των ευρύτερων συστημάτων σκέψης και των ιστορικών συμπεραζομένων μέσα στα οποία αναπτύσσονται (Ζκουτέρη-Διδασκάλου 1979, Καπαζής 1993), μπορούμε να υποστηρίξουμε τη σύμπλευση θεωρητικών ρευμάτων και των εποχών που τα παράγουν από τη μία πλευρά, και των συγκεκριμένων τρόπων θεώρησης της Νεολιθικής και των ερευνητικών πεδίων που συγκροτούν τη θεματική της από την άλλη.

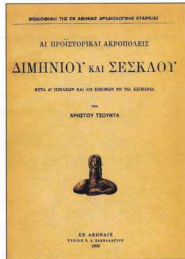
Στο πλαίσιο αυτού του σύντομου σημειώματος* για τη Νεολιθική εποχή στο Αιγαίο θα παρουσιάσουμε την ιστορία της Νεολιθικής μέσα από την ιστορία της γνώσης μας για αυτήν, σκιαγραφώντας τους βασικότερους σταθμούς της αρχαιολογικής σκέψης, με αναφορά τόσο στα θεματικά πεδία που κατά καιρούς αναπτύχθηκαν, όσο και στις αντίστοιχες συνθήκες που οδήγησαν στη γέννησή τους.

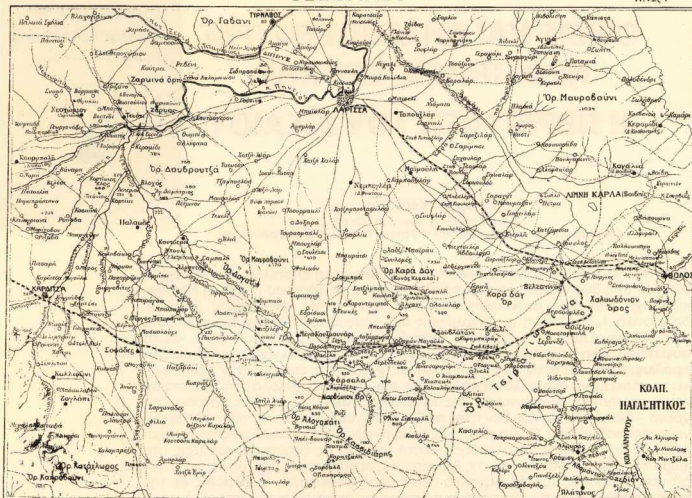
Η αφετηρία: «Η γνώση του λιθικού αιώνας» στη Θεσσαλία

Οι πρωτοποριακές έρευνες του Χρ. Τσουντά στη Θεσσαλία πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα 1899-1906. Με τις μεγάλες ανασκαφές των δύο οχυρωμένων νεολιθικών οικισμών Διμηνίου και Σέσκλου, αλλά και με τις δοκιμαστικές τομές και ανασκαφές σε άλλες θέσεις του ίδιου πολιτισμού, τόσο από τον ίδιο όσο και από τους Wace και Thompson (1912) κατά την τριετία 1907-1910, ολοκληρώνεται ο πρώτος κύκλος γνωριμίας μας με τον «λιθικό αιώνα», κυρίως στον θεσσαλικό χώρο. Αφενός μεν, το ίδιο το σύγγραμμα του Τσουντά (*Προϊστορική Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*, 1908), καρπός των πολύχρονων ερευνών του

στη Θεσσαλία, αποτελεί έργο-σταθμό για την κατανόηση της Νεολιθικής εποχής στον ελλαδικό χώρο. Αφετέρου, με τις μελέτες των υπολοίπων ερευνητών καταγράφεται ένας σημαντικός αριθμός θέσεων της ίδιας εποχής από τη Θεσσαλία, αλλά και έρχεται στο φως πλούσιο υλικό που αφορά κυρίως τις υλικές συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων της απώτερης προϊστορίας και παρουσιάζει σχετική ομοιομορφία: οικιακή και ταφική αρχιτεκτονική, κεραμική, ειδώλια, αλλά και γεωργικά εργαλεία από λίθο.

Κύριο ζητούμενο των πρώτων ερευνών είναι η κατανόηση της συνάφειας των νεολιθικών καταλοίπων με τους λαμπρούς πολιτισμούς του προϊστορικού Αιγαίου (τον μινωικό, τον μυκηναϊκό) και η ένταξή τους σε ένα συνεχές, διαχρονικό σχήμα εξέλιξης. Η μέθοδος ανάλυσης των

ΚΑΤΑΣΤ. 1:300.000

Χάρτης της Θεσσαλίας
(Τουόνας 1908).

αρχαιολογικών δεδομένων είναι η ιστορική-συγκριτική, η οποία περιλαμβάνει την ταξινόμηση υλικών δεδομένων, την καταγραφή ανά κατηγορία και τη σύγκριση με δεδομένα άλλων περιοχών του ελλαδικού χώρου στη βάση κοινών μορφολογικών χαρακτηριστικών που αφορούν στοιχεία του υλικού πολιτισμού, όπως η αρχιτεκτονική, η κεραμική κ.ά. Οι μορφολογικές ομοιότητες που έχουν βρεθεί μεταξύ μεμονωμένων στοιχείων πολιτισμού (π.χ., μοτίβων κεραμικής διακόσμησης, όπως η σπείρα) κατανοούνται ως αποτέλεσμα μεταναστεύσεων και πολιτισμικών επιβιώσεων από το ένα στάδιο κοινωνικής εξέλιξης στο άλλο.

Ενδεικτική είναι η επισήμανση του Χρ. Τσουόνας όσον αφορά τη μορφολογική ομοιότητα που παρατηρείται μεταξύ αφενός των τριχώνων κεντρικών οικιών (τύπου «μεγάρου») Δημηγίου και Σέσλου και αφετέρου των μεταγενέστερων ομηρικών «μεγάρων» και των ελληνικών ναών - ομοιότητα που θεμελιώνεται στο πλαίσιο της αργετιπτικής λειτουργίας της Νεολιθικής και της αδιάλειπτης συνέχειας της παράδοσης.

«Καθόλου λοιπόν δεν δυνάμεθα ν' αμφιβάλλωμεν ότι τα θεσσαλικά μέγαρα του λιθικού αιώ-
νου είναι τα αρχέτυπα, εκ των οποίων εγεννήθησαν τα μέγαρα της μυκηναϊκής και της ομηρικής εποχής και ο δωρικός ναός. Το ομηρικών μέγα-

ρον και ο ναός αναπαριστώσι τα αρχέτυπα εκεί-
να πιστότερον ή τα κρητικήν επίδρασην υποστά-
ντα μυκηναϊκά μέγαρα των ανδρών' αλλά παρ'
αυτά διετηρήθησαν αμετάβλητα και κατά την μυ-
κηναϊκήν εποχήν τα δύο σχήματα των παναρχαί-
ων θεσσαλικών μεγάρων, μετά το τέλος δ' αυτής
εχρησίμευσαν ως υποδείγματα των ναών. Την
συνέχεια της παραδόσεως μαρτυρεί και το γε-
γονός ότι ακόμη κατά τους ιστορικούς χρόνους
η γυναικωνίτις κείται, οσάκις είναι δυνατόν, επί-
σω του ανδρώνος.» (Τουόνας 1908:395)

Ο ιδεολογικός ορίζοντας πάνω στον οποίο θεμελιώνει ο Τσουόνας τα πορίσματα της έρευνάς του αρθρώνεται διττά, τόσο στη βάση των ευρύτερων διεθνών επιστημολογικών κατευνήσεων των αρχών του 20ού αιώνα που καθιερώνουν τη μελέτη της απώτερης προϊστορίας ως αναπόσπαστο τμήματος της ιστορικής εξέλιξης, όσο και στη βάση των συγκεκριμένων ιδεολογικών συζητήσεων που αφορούν την εσωτερική συγκρότηση της νεοελληνικής κοινωνίας την ίδια εποχή.

Αφενός η μελέτη του απώτερου παρελθόντος βρίσκεται αυτή την εποχή στο επίκεντρο του δυτικού επιστημονικού λόγου: πρόκειται για τον πλέον απορροφημένο ιδεολογικό χρόνο, που προσμετράται για πρώτη φορά ως τμήμα της (προ-)ιστορίας του δυτικού κόσμου στα

πλαίσια των εξελικτικών ρευμάτων που τον τοποθετούν στην κατώτερη βαθμίδα της κοινωνικής εξέλιξης (Morgan 1877).

Απώτερο, στον ελληνικό χώρο η μελέτη της απώτερης προϊστορίας συνιστά επιστημονικό γεγονός με ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον. Ήδη από την εποχή της ίδρυσης του κράτους, οι αρχαιολογικές έρευνες, σφαιρικές διαπενόμενες από κοινά οράματα με τις λαογραφικές, αποτέλεσαν τον βασικό βραχίονα σύνδεσης του παρόντος με το αρχαιοελληνικό παρελθόν (Καλπαξής 1993). Το γεγονός ότι η Νεολιθική καταχωρείται πλέον στον κυρίως κορμό της ιστορίας στη βάση μιας αδιάλειπτης πολιτιστικής και εθνικής συνέχειας εντάσσεται στην παραπάνω συλλογιστική.

Ας σημειωθεί εδώ ότι ο ίδιος ο Τσουντάς προσεγγίζει τα ευρήματά του με ιδιαίτερη επιστημονική ακρίβεια και αντικειμενικότητα, χωρίς να ξεπερνά ποτέ τα όρια που του θέτει η επιστημονική και συγγραφική του ιδιότητα. Ωστόσο, η ανακάλυψη ενός απώτερου πολιτισμού που προσλαμβάνεται ως αναπόσπαστο μέρος του κυρίως εθνικού ιστορικού κορμού στην αυγή του 20ού αιώνα στη Θεσσαλία –όπου η απελευθέρωση των εδαφών είναι σχετικά πρόσφατη– αποτελεί επιστημονικό γεγονός με σημαντικές κοινωνικές και εθνικές προεκτάσεις. Η ανακάλυψη του «λιθικού αιώνας» στον χώρο αυτό πραγματοποιείται εξάλλου σε μία εποχή ιδιαίτερης σημασίας για τον επαναπροσδιορισμό των εδαφικών ορίων του νεοελληνικού κράτους, άρα και της διαπραγμάτευσης της νεοελληνικής ταυτότητας στο παγκόσμιο σύστημα συσχετισμών. Υπό το πρίσμα αυτών των συλλογισμών, γίνεται κατανοητό ότι τα αποτελέσματα των ερευνών στη Θεσσαλία που κατέδειξαν μορφολογικές και πολιτιστικές ομοιότητες μεταξύ της Νεολιθικής και των μεταγενέστερων απώτερων πολιτισμών του Αιγαίου αποκτούν ιδιαίτερο ιστορικό περιεχόμενο.

Οι έρευνες της Νεολιθικής στον ελλαδικό χώρο, τόσο από ξένους (Heurtley, Hansen και Grundmann), όσο και από Έλληνες αρχαιολόγους (Αρβανιτόπουλος, Σωτηριάδης, Μυλωνάς) συνεχίζονται καθ' όλη την προπολεμική περίοδο, με κύριο ζητούμενο την ακριβή χρονολόγηση στη βάση της αναλυτικής τυπολογικής ταξινόμησης της κεραμικής (για συνοπτική παρουσίαση ερευνών βλ. Γαλλής 1996: 23-37).

Η Νεολιθική στη βάση του πολιτισμού: "Ο Πολιτισμός προήλθε από τον Πολιτισμό" (Θεοχάρης, 1973:22)

Υπό το πρίσμα των ευρύτερων ιδεολογικών ανακατατάξεων στους κόλπους της Αρχαιολογίας τη δεκαετία του 1960, και υπό την επιρροή του ρευμάτων της Νέας Αρχαιολογίας, το κέντρο βάρους μεταφέρεται από την εθνολογική-ιστορική στην κοινωνικοοικονομική πρόσληψη της Νεολιθικής, και από την τυπολογία στην παραγωγή και τη λειτουργία των αντικειμένων στο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο εμφάνισής τους. Η Νεολιθική εποχή συγκροτεί διεθνώς το κατεξοχήν πεδίο παρατήρησης της διαδικασίας μετάβασης από το κυνηγετικό-τροφοσυλλεκτικό στο τροφοπαραγωγικό στάδιο,

και της εγκαίνιασης ενός νέου τρόπου οικονομίας που θεμελιώνεται στο τρίπτυχο γεωργία-μόνιμη εγκατάσταση- ευρεία χρήση κεραμικής. Οι έρευνες του Braidwood (1952) και άλλων ερευνητών στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής και η παραδοχή του πρωτοποριακού ρόλου της περιοχής αυτής στην υιοθέτηση του νέου σταδίου εξημέρωσης ζώων και καλλιέργειας φυτών οδηγούν στην επανεξέταση του ρόλου του ελλαδικού χώρου στη μεταφορά τεχνολογίας και πληθυσμιακών ομάδων κατά την κρίσιμη καμπή της μετάβασης από το Πλειστόκαινο στο Ολόκαινο.

Παράλληλα, η ανασκαφική δραστηριότητα των Θεοχάρη και Μιλοϊσίς στη Θεσσαλία κατά τις δεκαετίες 1950-77 και Χουρμουζιάδη κατά τη δεκαετία του 1980, καθώς και το ανασκαφικό έργο Ελλήνων και αλλοδαπών αρχαιολόγων στα υπόλοιπα μέρη του ελλαδικού χώρου (π.χ., Φράγγιθι Ερμιονίδας, Νηκίλι Τας, Σέρβια, Νέα Νικομήτεια) εμπλουτίζουν το corpus δεδομένων (βλ. Γαλλής 1996). Το διεθνές ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα παλαιονοσηθονατικά (απανθρακωμένοι σπόροι) και ζωοαρχαιολογικά δεδομένα (οστά θηλαστικών) από τη σπηλιά Φράγγιθι Ερμιονίδας που κατοικείται συνεχώς κατά το μεταβατικό αυτό στάδιο. Η απουσία ενδείξεων αυτοφούς ύπαρξης των φυτών που χρησιμοποιήθηκαν στη Νεολιθική Φράγγιθι κατά την προηγούμενη περίοδο (π.χ., ο πρόγονος του δικκού σπιταριού δεν βρίσκεται σήμερα στην Ελλάδα, αλλά ούτε εμφανίζεται στα Μεσολιθικά στρώματα της σπηλιάς) οδηγεί τους ερευνητές στην παραδοχή της εισαγωγής του παραγωγικού σταδίου στην Ελλάδα από την Εγγύς Ανατολή (Hansen 1991). Με την υιοθέτηση χημικών αναλύσεων επιτυγχάνεται η αναγνώριση της προέλευσης του ψιφιανού της σπηλιάς Φράγγιθι από τη Μήλο (οπτική φασματογραφία, βλ. Renfrew, Dixon & Cann 1968), αλλά και μιας σειράς κεραμικών συνόλων που προέρχονται από νεολιθικές θέσεις. Έτσι, η εικόνα της αυτόνομης Νεολιθικής κοινωνίας καταρρέει υπό το φως των νεότερων δεδομένων που σκιαγραφούν ένα σύνθετο πλέγμα ανταλλαγών και κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των Νεολιθικών οικισμών.

Εντούτοις, στη διεθνή βιβλιογραφία, η Νεολιθική βρίσκεται υπό τη σκιά των πολιτισμών της Εποχής του Χαλκού (τον Κυκλαδικό, τον Μινωικό και τον Μυκηναϊκό) και αξιολογείται ως η κατώτερη βαθμίδα στην κλίμακα της κοινωνικής εξέλιξης (κοινωνία ισοκατανομής). Είναι ενδεικτικό ότι αναφορικά με τα συστήματα ανταλλαγής ψιφιανού στο Αιγαίο, τόσο οι Renfrew, Dixon & Cann (1968), όσο και η Torrence (1986) προτείνουν τους λιγότερο σύνθετους μηχανισμούς ανταλλαγής για τη Νεολιθική (π.χ., αλλοδαπή ανταλλαγή ψιφιανού μεταξύ γειτονικών οικισμών και άμεση πρόσβαση στην πηγή). Οι προτάσεις αυτές εντάσσονται στο πλαίσιο του νεο-εξελικτισμού που καταργεί την ιστορική προσέγγιση, εξαρτώντας την ανθρώπινη συμπεριφορά από το αντίστοιχο στάδιο κοινωνικοπολιτισμικής εξέλιξης (Sahlins & Service 1960).

Την ίδια εποχή, στον ελληνικό χώρο, επιχειρούνται διαφορετικές αναγνώσεις της Νεολιθικής που στρέφονται στην αναζήτηση της εξελι-

κτικής πορείας της Νεολιθικής, του φορέα-δημιουργού (λαού, ατόμου, τεχνίτη-δημιουργού) και των δομών της κοινωνίας του.

Ο Θεοχάρης αντιλαμβάνεται τη Νεολιθική ως την αφετηρία μιας αδιάλειπτης πολιτισμικής συνέχειας στον ελλαδικό χώρο. Η σύλληψη αυτή αρθρώνεται στο πλαίσιο μιας ενιαίας και εξελισσόμενης πολιτιστικής παράδοσης με φορέα το λαό και τις διαχρονικές εκδηλώσεις του στον κοινό ελληνικό τόπο. Ο ίδιος επισημαίνει, επίσης, από πολύ νωρίς τη λανθασμένη ισοθέτηση του κριτηρίου της γραφής για την ψευδή διάκριση μεταξύ πολιτισμού (culture) και "υψηλού Πολιτισμού" (civilization), προς χάριν της αναγωγής της Νεολιθικής στην πρωιμότερη πολιτιστική βαθμίδα.

«Η Ελλάδα είναι ο τόπος όπου δρα εξακολούθητικά η αρχαιότερη πολιτιστική παράδοση του κόσμου!... Δεν γίνεται βέβαια λόγος για συνέχεια φ υ λ ε τ ι κ ή γιατί η φυλή είναι έννοια ξένη στον χώρο της πολιτιστικής δημιουργίας. Τονίζεται απλώς το γεγονός ότι ένας μακροχρόνιος και ακατάλυτος δεσμός λειτουργεί ακόμη από τα χρόνια της προϊστορίας ανάμεσα στον λαό φορέα και δημιουργό της παραδόσεως και στον τόπο, το προαιώνιο και αναλλοίωτο πλαίσιο της παραδόσεως αυτής, και ότι οι ρίζες του είναι πολύ βαθύτερες από όσο υποπευόμαστε...» (Θεοχάρης 1973: 20).

Στο νεότερο σύγγραμμά του, «Νεολιθικός Πολιτισμός» (1981), ο Θεοχάρης υποστηρίζει ένθερμα την ενδogenous πολιτιστική εξέλιξη μεταξύ των διαφόρων φάσεων της Νεολιθικής περιόδου, απορριπτόντας τη διάχυση (diffusion) ιδεών και πολιτιστικών δανείων ως τον βασικό μηχανισμό πολιτιστικών αλλαγών στον ελληνικό χώρο. Έτσι, τονίζεται περισσότερο η πολιτιστική συνέχεια μεταξύ των διαφόρων εποχών της αιγαιακής προϊστορίας και δίνεται έμφαση στον θεμελιώδη χαρακτήρα της Νεολιθικής.

Υπό το πρίσμα μαρξιστικών προσεγγίσεων, ο Χουρμουζιάδης (1979) αναζητά τις δομές της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της νεολιθικού οικισμού του Διμηνίου μέσα από τη μελέτη της κατανομής των τεχνικών καταλοίπων τροποαργαγικών δραστηριοτήτων στο χώρο (εργαλείων, τροποαρσενευστικών κατασκευών, εργατηρίων κ.ά.). Παράλληλα, σε δύο θεωρητικά άρθρα του που δημοσιεύτηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στα *Ανθρωπολογικά*, ο Χουρμουζιάδης επιχειρεί να συνθέσει ένα μοντέλο του νεολιθικού τρόπου παραγωγής αξιοποιώντας τις βασικές αναλυτικές κατηγορίες νέο-μαρξιστικών προσεγγίσεων που χρησιμοποιούνται κατά την ανάλυση προ-καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών (π.χ., περιρσίευση, παραγωγικές σχέσεις, αξία χρήσης κ.ά.). Έμφαση δίνεται κυρίως στον αυτάρκη, μη-εμπορευματικό χαρακτήρα της νεολιθικής κοινωνίας.

Τέλος, προλογίζοντας την έκδοση των νεολιθικών εκθεμάτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (1981), ο Παπαθανασόπουλος αναφέρεται στην ανάγκη κατανόησης του ανθρώπου δημιουργού πίσω από τα υλικά κατάλοιπα, αποδεσμεύοντας έτσι τη μελέτη της Νεολιθικής του

ελλαδικού χώρου από «εθνικές» ή άλλες μονομερείς αναγωγές.

«Μέσα από τα εκθέματα του μουσείου πρέπει να αναζητήσουμε πρώτα να βρούμε τον άνθρωπο, το δημιουργό, να τον ταυτίσουμε με τον εαυτό μας και να συνδέσουμε τον τρόπο της ζωής του με τον τρόπο της δικής μας ζωής, για να κατανοήσουμε τα δημιουργήματά του 1981 και τα των χεριών του.» (Παπαθανασόπουλος 1981: 8)

Η πρόσληψη της Νεολιθικής σήμερα: ταυτότητα και οργάνωση ενός ανοίκειου κόσμου

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, υπό το πρίσμα των νέων ιδεολογικών ζυμώσεων που φέρει η μετα-διαδικαστική αρχαιολογία και της κριτικής παρεμβολής του μεταμοντερνισμού, το πεδίο παρατήρησης της Νεολιθικής μεταφέρεται από το κοινωνικοοικονομικό στο εννοιολογικό και το συμβολικό. Η αμφισβήτηση της αντικειμενικότητας των εννοιολογικών κατηγοριών με τα οποία η Δύση προσεγγίζει τα δεδομένα των υπολοίπων κοινωνιών, αλλά και η παντελής απουσία του συμβολικού τρόπου οργάνωσης του χώρου και των κοινωνικών σχέσεων από τα μοντέλα της Νέας Αρχαιολογίας, υπογραμμίζουν τον ανοίκειο χαρακτήρα ενός φαινομενικά οικείου σε μας απώτερου παρελθόντος. Επισημαίνεται η ανάγκη επανεξέτασης των πιο κρισιμικών ζητημάτων που αφορούν τον τρόπο οργάνωσης της Νεολιθικής υπό το πρίσμα των δικών της συμφραζόμενων και συσχετισμένων αντικειμένων στο χώρο και όχι των μεταγενέστερων εξελίξεων στην περιοχή του Αιγαίου. Ζητήματα όπως η νοηματοδότηση του ευρύτερου κοινωνικού χώρου (Κωτσάκης 1996: Καρίμαλη 1996), όχι στη βάση των χλιομετρικών αποστάσεων, αλλά των συλλογικών σχέσεων, η διερεύνηση της κοινωνικής ταυτότητας του φύλου (Κοκκινίδου-Νικολαΐδου 1993), καθώς και η διερεύνηση των εννοιολογικών εργαλείων αντίληψης, με τα οποία οι Νεολιθικοί προσαμβάνουν και οργανώνουν τον κόσμο τους, βρίσκονται τώρα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Αμφισβητούνται, για παράδειγμα, οι διακρίσεις μεταξύ "οικιακού" και "δημόσιου" χαρακτήρα των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, ή μεταξύ ιερού και δημοσίου χώρου σε αυτές τις πρώιμες κοινωνίες, επειδή απήχυνε δυτικές εννοιολογικές κατηγοριοποιήσεις. Επισημαίνεται επίσης ο κατακεραματισμένος χαρακτήρας του κοινωνικού χώρου, άρα και των δικτύων επικοινωνίας της Νεολιθικής, δεδομένης της απουσίας γύρω των φυσικών αποστάσεων και των ενδογενών σταθμών που εμπειρεύονται σε αυτά.

Μεθοδολογικά, οι επιστημονικές αυτές οριοθετούν ένα νέο πεδίο στο οποίο ο ερευνητής μπορεί να θέσει τώρα το παρατηρητήριο του, το «πλάσιο ανεύρεσης των δεδομένων» (context), που αφορά την κατανόηση της συνάφειας των αντικειμένων στο χώρο εύρεσής τους ως δηλωτικής των συμβολικών συσχετισμών τους που έγιναν κατά τη διάρκεια της κοινωνικής πράξης που έλαβε χώρα στον χώρο αυτό (Hodder 1991). Έτσι, όλα τα αντικείμενα του νεολιθικού νοικοκυριού (ειδώλια, υφαντικά βάρη, εργαλεία,

Κεφάλι γυναικείου πηλίνου ειδώλιου, Μουσείο Λάρισσας (Θεοχάρης 1981).

αλλά και τροφή) επανεξετάζονται υπό το φως της σημασίας του χώρου ανεύρεσής τους και του νοήματος που περιείχε η κοινωνική πράξη που τα χρησιμοποιεί. Κύριο ζητούμενο είναι η διερεύνηση του χαρακτήρα (π.χ., τελετουργικό χαρακτήρα) των πράξεων/δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται τα αντικείμενα αυτά και της θέσης τους στο συγκεκριμένο σύστημα αξιών (π.χ., ταυτότητα, κοσμολογία). Η αξιολόγηση των αντικειμένων καθημερινής ασχολίας σε επίπεδο συμβολισμών στοχεύει στη διερεύνηση της εμπλοκής τους στη διαδικασία παραγωγής νοημάτων στο χώρο. Η αποστασιοποιητικότητα των νοημάτων επβάλλει τη διαχρονική μελέτη των μεταβολών τους και επαναφέρει θριαμβευτικά την ιστορική προσέγγιση. Αυτή τη φορά όμως, η ιστορική καταγραφή νοημάτων στην προϊστορία δεν γίνεται εις βάρος των κοινωνικών τύπων ισοκατανομής, όπως είναι η Νεολιθική, αλλά προς χάριν της ανάδειξης της ιδιαιτερότητάς τους.

Αντί Επιλόγου

Η παρούσα εργασία διαγράφει συνοπτικά τους κύριους σταθμούς μιας μακροχρόνιας προβληματικής που αναπτύχθηκε γύρω από την κατανόηση της Νεολιθικής κοινωνίας του τελευταίου αιώνα. Όπως φαίνεται από όσα αναφέρθηκαν, η κατανόηση αυτή παρουσιάζει διαφορές τόσο στον άξονα του χρόνου όσο και σε αυτόν του χώρου.

Για παράδειγμα, στο διεθνή χώρο τα θεματικά πεδία που απασχόλησαν τους ερευνητές ήταν κυρίως η διερεύνηση των συνθηκών έναρξης του τροποαρχαϊκού σταδίου και της κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης των νεολιθικών οικισμών μέσα από τη μελέτη των υπολειμμάτων τροφής, της χωροταξικής οργάνωσης των οικισμών στο χώρο κ.ά. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όπου στον αγγλοσαξωνικό κυρίαρχο χώρο η αρχαιολογική ερμηνεία βρίσκεται υπό την επίδραση της διαδικαστικής αρχαιολογίας αλλά και των νεο-εξελικτικών προσεγγίσεων, η Νεολιθική αντιμετωπίζεται ως ένα λιγότερο προηγμένο στάδιο κοινωνικής εξέλιξης (κοινωνία ισοκατανομής) σε σχέση με αυτά της Εποχής του Χαλκού. Παράλληλα, με την άνθιση των αρχαιομετρικών μεθόδων που φανερώνουν τον αλογητικό χαρακτήρα πολλών υλικών από αυτά που ανευρίσκονται στους οικισμούς αρχίζει να διαφαίνεται μία πιο σύνθετη εικόνα του Νεολιθικού κόσμου (π.χ., επικατονωτικά δίκτυα ανταλλαγών) που απέχει κατά πολύ από εκείνη της αυτάρκειας και της εσωτερφέειας.

Από την άλλη πλευρά, στον ελληνικό χώρο βασικό ζητούμενο ήταν πάντα η κατανόηση της σύνδεσης της Νεολιθικής με τις μεταγενέστερες λαμπρές περιόδους της προϊστορίας, αλλά και η εξακρίβωση της καταγωγής των πολιτιστικών μεταβολών του υλικού νεολιθικού βίου (π.χ., ενδογενείς/εξωγενείς). Με τις έρευνες του Τσουάντα και αργότερα του Θεοχάρη, όταν άρχισαν να διαφαίνονται οι πρώτες μορφολογικές ομοιοότητες μεταξύ αντικειμένων του υλικού βίου της Νεολιθικής και των μεταγενέστερων περιόδων, τονίστηκε περισσότερο ο αργετυπικός χαρακτήρας της Νεολιθικής και ο καθοριστικός

ρόλος της στη διαμόρφωση της πολιτισμικής φυσιογνωμίας των μεταγενέστερων πολιτισμών του Αιγαίου. Παράλληλα, από τη δεκαετία του 1970 και μετά αναπτύσσονται στον ελληνικό χώρο προσεγγίσεις που ακολουθούν στη ευρύτερη διεθνώς επιστημολογικές εξελίξεις, δίνοντας έμφαση σε θέματα κοινωνικής οργάνωσης, προέλευσης και ανταλλαγής υλικών κ.ά. (Χουρμουζιάδης 1980, 1981; Κωστάκης 1983). Πάντως, κοινή παράμετρος όλων των αντιλήψεων που αναπτύχθηκαν διαχρονικά τόσο σε ελληνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο είναι η επισήμανση ότι η Νεολιθική υπήρξε το υποβάριο πάνω στο οποίο θεμελιώθηκε η εκδήλωση του πολιτισμού στο χώρο του Αιγαίου – ανεξάρτητα από τις εθνολογικές, κοινωνικές ή σηματολογικές εκδοχές που έλαβε η θέση αυτή στη διαχρονική της πορεία.

Η παραπάνω παρουσίαση των διαφορετικών τρόπων προσέγγισης της Νεολιθικής είναι συνοπτική και σε καμία περίπτωση δεν περιλαμβάνει τις μικρότερες χρονικές διάρκειες και επιρροές αλλαγές που νοηματοδοτούν τη Νεολιθική από τους ερευνητές της. Αποτελεί όμως μία υπενθύμιση της συνάφειας του τρόπου πρόληψής της και των συγκυριών που ανέδειξαν διαφορετικές πτυχές του τρόπου οργάνωσης της. Εξετάζομενο από διαφορετικές οπτικές γωνίες, το πρόσωπο της Νεολιθικής μοιάζει σήμερα με καθρέφτη στην επιφάνεια του οποίου αντανακλώνται περισσότερο οι δικές μας αλλαγές στον τρόπο που αντιλαμβάνομαστε το απώτερο παρελθόν.

* Το παρόν άρθρο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά, το 1977, στο περιοδικό *Επικοινωνία* (1997). Εδώ δημοσιεύεται σε συμπληρωμένο μορφή.

Aspects and Interpretations of the Neolithic Era: The Case of the Aegean Sea

Dr. Lisa Karimali

The Neolithic era was incorporated in the main body of the Aegean prehistory, when Christos Tsountas published the results of his research into the two Neolithic acropoleis of Dimini and Seskio (1908). Throughout the years that followed, however, the way that scholars have perceived the Neolithic era has not been either uniform or common. The reason is that the understanding of each cultural unity and the relevant questions that follow derive from the broader scientific problematic of the period to which each scholar belongs; therefore, the cultural physiognomy of the Neolithic assumed quite many aspects through time, depending on the very nature of the interpretational procedure. The different interpretations of the Neolithic era that have been occasionally attempted have followed to the letter the broader developments in the field and theory of Archaeology, defining each time new thematic topics and new methods for their research. Given the relation between the broader thinking systems and the historical context in which they are developed (Skouterli-Didaskalou 1979, Kalpaxis 1983), we can support the parallel course of theoretic trends and their time on the one hand; and the common route of specific perceptions of the Neolithic and the research topics of its thematic on the other.

In the framework of this brief note on the Neolithic era in the Aegean we will present the history of the Neolithic through the story of our knowledge about it, outlining the main turning-points of the archaeological thought, with reference both to the thematic topics that developed from time to time and to the circumstances of their appearance.

Βιβλιογραφία

- Γαλλίς Κ. "Ο νεολιθικός Κόσμος", στο *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, επιμ. Γ. Παπαθανασίου, Ίδρυμα Νικόλαου Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 1996, σσ. 23-37.
- Θεοχάρης Δ., *Νεολιθικός Έλλάς*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος 1973.
- Θεοχάρης Δ., *Νεολιθικός Πολιτισμός*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1981.
- Κωστάκης Κ., "Κλασική Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Κρήτης", *Αρχαιολογία*, τεύχ. 46 (Μάρτιος 1993), σσ. 38-40.
- Κριμάλι Λ., "Επιναυτοδραστηριότητες της Συγχύτης Υακού και της Απόστασης στα Μοντέλα Ανταλλαγής Οψήων στο Αρχαίο Περίωπο της Νεολιθικής Θεσσαλίας", *Ανακείμενα στο 3^ο Συμπόσιο Αρχαιολογίας της Ελληνικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 6-10 Νοεμβρίου 1996.
- Κριμάλι Λ., Νικόλαου Μ., Η Αρχαιολογία και Κοινωνία Ταπεινά το Φύλο: Προσεγγίσεις στην Αιγαϊκή Προϊστορία, εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη 1993.
- Κωστάκης Κ., *Κεραμική Τεχνολογία και Κεραμική Διαφοροποίηση, Προβλήματα της Γραμμικής Κεραμικής της Μέσης Νεολιθικής Εποχής του Δελφίνου*, Διοικητήριο Διατήρησης, Θεσσαλονίκη 1983.
- Κωστάκης Κ., "Ανταλλαγές και Σχέσεις", στο *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, επιμ. Γ. Παπαθανασίου, Ίδρυμα Νικόλαου Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 1996, σσ. 168-170.
- Παπαθανασίου Γ., *Εθνικός Αρχαιολογικός Μουσείο*, *Νεολιθικός και Κυκλαδικός*, 1981.
- Σκουτέρη-Διδασκαλού Ν., "Η Ανθρωπολογία ως Κρίση Σημεία Κινητής και Σταθερής Αξιάξερα (πρώτη προσέγγιση)", *Ο Πολιτισμός*, σσ. 30 & 31, 1979.
- Τσουάντας Χρ., *Α Ιστορική Αρχαιολογία* *Διηγήσεις* *και* *Σκέψεις*, Βιβλιοθήκη της *Αρχαίας Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 1908.
- Χουρμουζιάδης Γ., *Το νεολιθικό Διηγή. Βόλος*, Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών, 1975.
- Χουρμουζιάδης Γ., "Εισήγηση στο νεολιθικό τρόπο παραγωγής, Α μέρος", *Ανθρωπολογία* 1, σσ. 118-129, Βόλος-Θεσσαλονίκη, 1980.
- Χουρμουζιάδης Γ., "Εισήγηση στο νεολιθικό τρόπο παραγωγής, Β μέρος", *Ανθρωπολογία* 2, σσ. 39-54, Βόλος-Θεσσαλονίκη, 1981.
- Braidedwood, R. J., *The Near East and the Foundations for Civilization*, Eugene Oregon, 1952.
- Hansen, J., *The Palaeoethnology of Franchist Cave*, Bloomington, 1991.
- Hodder, I., *Reading the Past*, 2nd edition, Cambridge, UK Cambridge University Press, 1991.
- Morgan, H., *Η Αρχαία Κοινωνία*, Αναγνώστρια, Αθήνα 1977.
- Renfrew, C., Dixon, J. E., Cann, J. R., "Further Analysis of Near Eastern Obsidian in the Aegean", *Cambridge University Press*, Cambridge 1968.
- Wace, A. J. B. & Thompson, M. S., *Prehistoric Thessaly*, 1912.